LITTERAE

COMMUNIONIS 4

Kardinaal Hamer over CL

Opvoedkundig werk in de school

School van de Gemeenschap

tijdschrift van Comunione e Liberazione CL 2e jaargang, nummer 4 - december 1994

Hoe rijper we worden, des te meer worden wij voor onszelf schouwspel en, als God het wil, ook voor de anderen. Schouwspel van beperkingen en van verraad, en dus van vernedering, maar tegelijkertijd van een onuitputtelijke zekerheid omtrent de genade die ons iedere ochtend gegeven wordt en voor ons vernieuwd wordt. Hieruit ontstaat dat onbevangen zelfvertrouwen, dat ons kenmerkt en dat ons elke dag van ons leven laat aannemen als een offer voor God, opdat de Kerk aanwezig is in onze lichamen en in onze zielen door de materialiteit van ons bestaan heen.

Don Giussani

Naar aanleiding van de 40e verjaardag van Comunione e Liberazione (1954-1994)

LITTERAE COMMUNIONIS

Tijdschrift van de beweging Comunione e Liberazione
2e jaargang, nummer 4
december 1994

Redactieadres en administratie:
P/a Joep van Keeken
Minister Beversstraat 40
6042 BN Roermond
Tel. 04750-18677

Redactie:
Loe Bongaarts
Zr. Liesbet Buls (B)
Joep van Keeken
Ben van de Venn

Abonnementen:
f 15,— of Bfr. 300
per jaar
(inclusief portokosten)
Over te maken op
giro 3933389 t.n.v.
J. van Keeken
te Roermond
o.v.v. 'Litterae'
Losse nummers: *f* 4,—

Litterae Communionis
verschijnt viermaal
per jaar

Illustratie voorpagina:
Tijdens de vakantie van jonge werkenden in La Thuile, augustus 1994

Opmaak:
Michiel Peeters

De belofte bevindt zich ofwel in de realiteit, of ze bestaat niet

Babbelend met onze Amerikaanse vrienden, vooral met John, Jonathan en zijn vrouw, vroegen we ons af wat op dit moment de volgende stap zou zijn om steeds verder door te dringen in het charisma dat ons geraakt heeft. Wat wij willen is dat in ons de passie voor de dagelijkse realiteit groeit (werk, familie, vrienden), opdat de erkenning van Zijn aanwezigheid onder ons zo eenvoudig en concreet is, dat het ons mobiliseert voor een steeds groter wordende passie en interesse voor de wereld om ons heen. En dit niet omdat we de behoefte voelen van alles te doen, maar omdat de volheid van de belofte zich ofwel in de realiteit bevindt ofwel niet bestaat. Zo zijn we gaan denken aan onszelf en ook aan de situatie van veel vrienden die slechts voorlopig werk hebben, die nog niet besloten hebben hun studie voort te zetten of in welk soort werk ze zich willen gaan engageren (dit ziet men ook op het gebied van de roeping), die zich moeite doen om volwassen te worden. Dikwijls lijkt de gemeenschap van de beweging een oord om even het leven te ontvluchten, ook al is het ook een plaats waar men interessante gezichtspunten ontvangt. Maar het vormt vaak niet het uitgangspunt om de belofte te ontdekken en om door de dagelijkse vermoeienissen en vreugden heen te gaan.

Ik kan de dingen niet al te wijdlopig vertellen, maar het is een heel concreet verlangen dat we ook met de vrienden in Canada en Florida delen. Men merkt de behoefte om te groeien als beweging in z'n geheel, in die zin dat het verlangen om volwassen te worden niet naast de dingen van de beweging kan staan, maar bovenal in de School van de Gemeenschap. Onze gemeenschap — ofschoon jong en klein in aantal — heeft reeds volledig deel aan het charisma van Don Giussani, m.a.w. het ontbreekt ons niet aan aan een stukje geschiedenis (we kunnen onszelf niet beschouwen als achteropliggend of tekortkomend ten aanzien van het centrum van de beweging, anders vermindert de eenheid zoals Don Giussani die ons leert). Als wij ons richten naar het centrum, kan dat niet eenvoudigweg een vragen zijn om de juiste dingen te doen, maar het moet een hulp zijn om de

realiteit van dit continent te omhelzen met dezelfde intelligentie, geestdrift etc. als die welke het aanhangen van Christus voortbrengt. Meer nog. Het is het ernst nemen van de realiteit die Christus ontmoet (zoals Sint Paulus zegt). Het zich richten naar het centrum is dus een zich inlaten met degene die leidt. Analoog kunnen we zeggen: de eenheid tussen ons van de USA en tussen de twee continenten heeft geen andere weg dan het erkennen en aanleren van een unieke houding tegenover heel de werkelijkheid, niet zozeer als een capaciteit of persoonlijke intentie, maar als een gemeenschappelijke ervaring. Wanneer wij onze vrienden proberen te helpen in het zoeken naar werk, hebben wij gemerkt dat we veel directer en oprechter kunnen zeggen wat wij hebben ontmoet, als wij een concreet probleem als uitgangspunt hebben en vooral is de mogelijkheid dat naar ons geluisterd wordt veel groter.

Lorna, New York

Zonder 'burgerlijkheid'

Toen ik in '78 op het punt stond naar Uganda te vertrekken, ging ik bij Don Giussani langs om hem te groeten. Tot mijn verbazing zei met al zijn minzaamheid tegen mij: "Denk eraan dat je ook in Afrika een burgermannetje kunt zijn". Ik was verrast door deze zin, maar ik begreep intuitief meteen de betekenis, de grote waarheid ervan.
Ook in Karamoja kan men een burgerman, nl. als men niet volgt, ook al brengt men misschien grote offers en ontzegt men zich vele dingen. Burgerlijk zijn betekent, ik erken het, het zich niet laten ondervragen door de grote aanwezigheid van de Heer in de Kerk en voor ons, op onvergelijkelijke wijze, in de beweging. Ik dank al mijn vrienden omdat ze voor mij de levende plek zijn waardoor ik de waarheid in de woorden van Don Giussani kan erkennen, zonder me erdoor bedroefd of bang te laten maken.

Daniele, Kampala

Lieve Don Giussani,

Mijn eerste contact met Afrika was zeer dramatisch vanwege de armoede en de ellende waarin gewone mensen leven. Niets is voor mij vanzelfsprekend, en op sommige momenten heb ik het als een onmogelijkheid ervaren om voor deze mensen te staan, ziek, vuil, zonder een minimum aan hygiënische en sanitaire voorwaarden. Dit heeft mij onmiddellijk geopend voor het huis, ik heb begrepen dat ik hier voor altijd ben en ik besef dat ik niet voor een beperkte periode uitgeleend bent; God zal beslissen, maar hier moet ik mij nu volledig op het spel zetten. Hier, hier is mijn affectief centrum, anders zou ik onmogelijk kunnen leven. Ik zei tegen mijn huisgenoten dat wij eigenlijk door elkaar gefascineerd moeten worden, de ene door de andere, omdat dit het enige is dat ons de mensen ter plekke laat ontmoeten. Toen ik op een morgen Rose groette, zei zij tegen mij: "Bid tot onze lieve Vrouw, opdat je vandaag niet bang bent om de wijze te zien waarop Christus zich aan jou toont. Met deze woorden in mijn hart ben ik samen met Claudia naar de kindergevangenis gegaan. Alles daar vond ik afschuwelijk: van de stank tot de smerigheid, schurft en luizen. En op dat moment, toen ik nadacht over de woorden van Rose, begreep ik dat de vraag samenvalt met de positie van mijn persoon, met mijn handelen. Het feit dat we daar voor hen stonden en het weinige wat wij konden met hen deelden viel samen met de vraag aan Christus: tussen de vraag en de handeling bestond geen enkele onderbreking.*
Dit is precies het klimaat van het huis. Vanaf het begin is mij duidelijk geworden dat ik om te leven geen individuele ruimte kon zoeken, een ruimte die zou bestaan uit nostalgische of zelfs religieuze herinneringen. Maar ik moest bidden, terwijl ik daarbij naar Rose,

Claudia, Rita en Silvia keek, aangezien dat wat ik nodig heb de voortdurende hernieuwde ontmoeting met de Gebeurtenis is, — d.w.z. die aanwezigheid die wanneer ze erkend wordt de blik en het gevoel tegenover zichzelf en alle dingen verandert.
Godzijdank is het mij duidelijk dat het in het huis juist hierom gaat. Iedereen hier voelt heel levendig de behoefte om voortdurend opnieuw geschapen te worden door het gezicht van de anderen, en het is een grote vrijheid om elkaar te corrigeren, terug te roepen, te vergeven en te bemoedigen en vooral om samen te spelen en plezier te maken. Ik ben blij en vol vrede, omdat ik zeker ben dat dit de wil van God is en ook mijn wijze om jou lief te hebben. Ik wil de ervaring leven die jij leeft, wanneer je je barmhartig en grootmoedig ontfermt over onze personen.

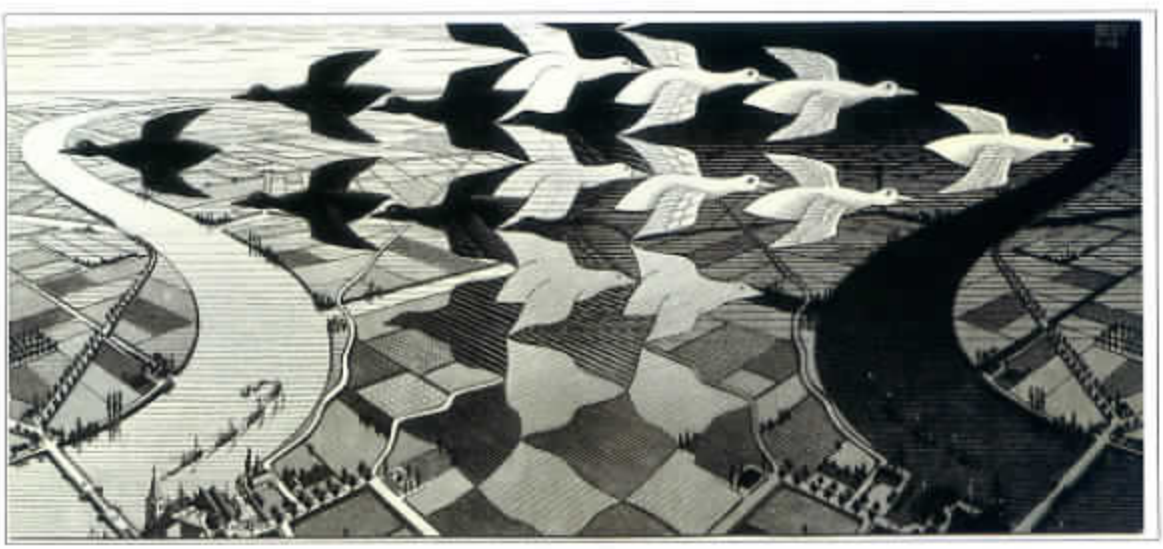
Gloria

Leraren op de Meeting

Wij zijn twee leraren. Dit jaar vertelden twee jongens van GS, die op onze school zitten, ons dat zij op de Meeting wilden werken...en dat wij met hen mee moesten gaan. We keken elkaar eens aan en wij hebben het aanbod, niet zonder enige reserve, aangenomen. En zo hebben wij samen met onze leerlingen de hele week gelogeerd in een appartement in Rimini. We hebben elkaar proberen te helpen om ieder ding persoonlijk te leven. Van het wachten in de rij in de ijssalon tot aan Macbeth van Branciaroli; van het zwemmen onder de sterren tot aan de tentoonstelling over Jeanne d'Arc, van het wassen van door ijs bevuilde t-shirts tot aan de bijeenkomst over de relikwieën van Petrus. Er was onder ons een nieuwe vertrouwelijkheid, vol van interesse en passie voor alles, vol van wederzijds offer.
Toen we weer thuis waren aangekomen, hebben we voorgesteld om de uitgangspunten die de Meeting had aangeboden niet te verliezen. Zo zijn zij, leerlingen aan onze Technische School, die nooit hebben uitgeblonken in aandacht en inzet voor de studie, begonnen de boeken over het leven van Jeanne d'Arc te lezen en te bestuderen, over de middeleeuwse kloosters, over de geschiedenis van Vandea... En wij stonden andermaal perplex. We herinnerden ons dat Don Giussani ooit eens heeft opgemerkt: "Na de geboorte zijn er twee mooie dingen in het leven: leren en liefhebben". Wij zijn heel tevreden over dit alles en, we geven het toe, in het geheel niet op ons gemak.

Silvana en Renato, Milaan

* Behoort tot Memores Domini, de celibataire levende tak van CL. De leden leven in huizen met groepen van 4 tot 12 personen

HET CHRISTELIJK GEBEUREN

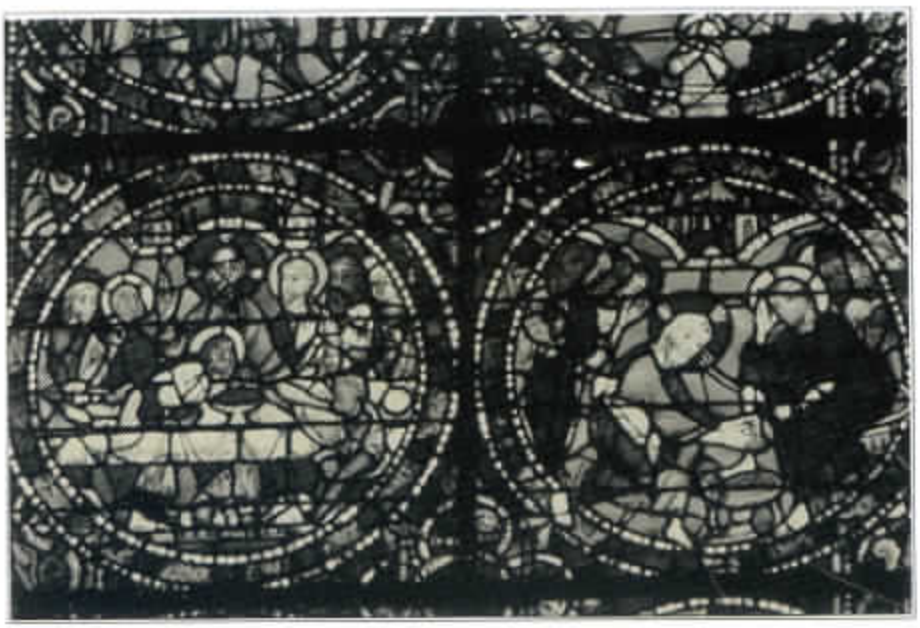
Overwegingen van kardinaal Jean-Jérome Hamer rond enkele recente geschriften van Don Giussani tijdens een ontmoeting met professoren en studenten van de katholieke universiteit van Milaan, 22 april 1994.

1 Om te beginnen zou ik de wezenlijke eenheid willen onderstrepen tussen het "rode boekje" *È, se opera* (*Hij is als Hij werkt*) en het boek dat daaraan is voorafgegaan, *Un avvenimento di vita cioè una storia*. Beide publikaties zijn de meest recente uitdrukking van het denken van Don Giussani: men vindt daarin de categorieën *gebeurtenis* en *genade* terug, die met dezelfde kracht aangesneden worden als in de allereerste werken van de auteur, met name *Tracce d'esperienza cristiana* (1960) en *Appunti di metodo cristiano* (1964). Luigi Giussani heeft de verdienste de radicale nieuwheid van het christelijke feit in een helder daglicht te hebben gesteld en daarbij een vocabularium te hebben gebruikt dat overtuigt en raakt.

Laat mij toe een moment stil te staan bij de thema's die de auteur aansnijdt en daarbij te vertrekken van het verhaal van het kind dat verdwaalde in het bos van Tradate. Don Giussani vertelt het zo: "Toen ik een kleine jongen was, ben ik eens in het grote bos van Tradate verdwaald en, door paniek aangegrepen, heb ik drie uur lang geroepen terwijl de avond viel. Deze ervaring heeft mij — later — doen begrijpen dat de mens op zoek is: hij is op zoek als hij roept, maar roepen doet hij als er *iets anders* is. Zijn roepen impliceert het bestaan van *iets anders*. Waarom zou de mens anders roepen?". Dit verhaal bevat *in nuce* de boodschap van Don Giussani; de religieuze zin wordt tot een roepen herleid, maar er is een antwoord op dat roepen: het gebeuren van Jezus Christus die de mens die wacht — machteloos en wanhopig — te hulp snelt. Hier wordt de categorie van de gebeurtenis heel sterk beklemtoond; zij wordt beschreven als "de enige categorie die bij machte is het christendom te definiëren".

De gebeurtenis is iets dat van buiten komt, iets onverwachts, een *nieuw begin*. Péguy vroeg zich af waarom God mens werd: Hij had best een andere manier kunnen kiezen om de mens te verlossen, en het zou evengoed een verheven gebaar van liefde zijn geweest. Maar als God mens is willen worden, dan is het omdat Hij een teken van zijn liefde heeft willen geven dat de mens zou kunnen begrijpen, dat de mens zou kunnen ontmoeten. Vandaar dat het woord *gebeurtenis* in de geschriften van de auteur zeer nauw verbonden is met een ander fundamenteel begrip: de *ontmoeting*, dit is het *feit van voor een aanwezigheid te staan*. God is inderdaad de wereld, de geschiedenis binnengekomen op een welbepaald moment, en Hij is er binnengekomen op een onomkeerbare wijze. Maar ik was er toen niet, ik heb Hem niet gezien, dit alles heeft zich tweeduizend jaar geleden voorgedaan: hoe kan ik vandaag met Hem in contact treden? Don Giussani zegt daarover het volgende: "Wij stellen Jezus Christus aanwezig doorheen de verandering die Hij aan ons voltrekt" (*Un avvenimento di vita, cioè una storia*, p. 346). De gebeurtenis is een ander mens-zijn, het is de aanwezigheid van Jezus Christus die zichtbaar wordt. De gebeurtenis van Jezus Christus bewerkt dus in de persoon een verandering die Zijn aanwezigheid openbaart. Ziedaar de kern van het denken van Don Giussani: de ontmoeting met Jezus Christus die Zich vandaag zoals tweeduizend jaar geleden openbaart in de verandering, in het andere mens-zijn van de zijnen. "Het

christelijk gebeuren is de ontmoeting met een menselijke werkelijkheid die de zekerheid schenkt dat het goddelijke — dat Zich over ons heeft neergebogen en in ons leven is binnengetreden — beantwoordt aan wat wij zijn" (*Hij is als Hij werkt*, p.20). En op de volgende bladzijde: "In een passage uit zijn film *Andréj Rublëv* laat Tarkovski een van zijn personages zeggen: 'Je weet het best: het gaat je niet af, je bent moe en je hebt de moed verloren. Maar plots kruis je de blik van

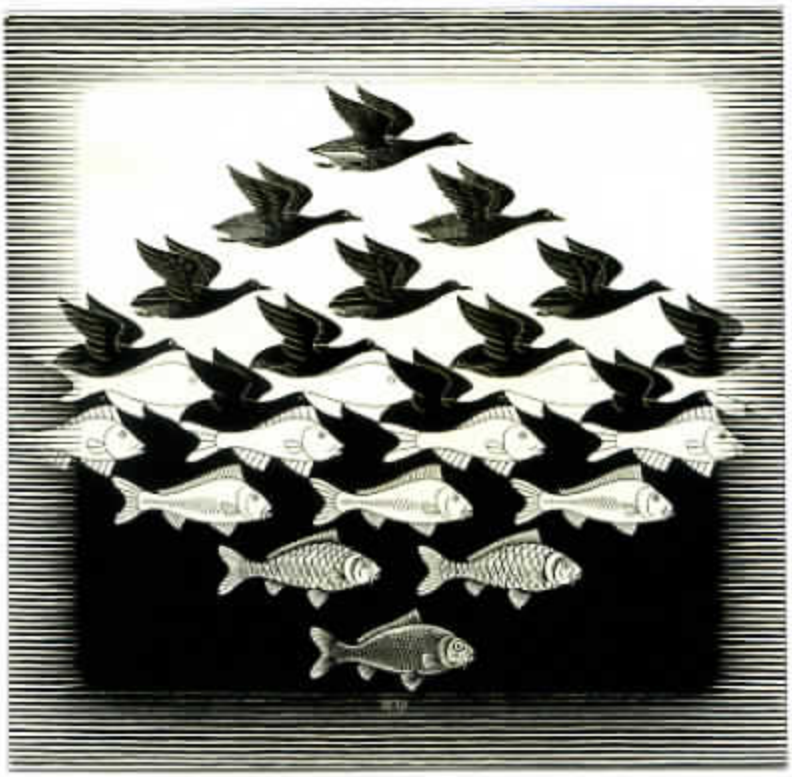

iemand in de menigte — een *menselijke* blik — en het is alsof je bent genaderd tot iets goddelijks dat verborgen was. En alles wordt plots zoveel eenvoudiger'. Het christelijk gebeuren manifesteert zich, openbaart zich in de ontmoeting met de broosheid, de vluchtigheid en de ogenschijnlijke onbestendigheid van een gelaat dat men in de menigte heeft ontwaard: een gelaat als zovele andere, en toch zo verschillend van de andere dat de ontmoeting met dat gelaat alles eenvoudiger lijkt te maken". Op het persoonlijke vlak heeft de ontmoeting alle karakteristieken van een gebeuren: ze is absoluut nieuw, transcendent en niet te voorzien. En ze vernieuwt zich voortdurend, door de blik steeds op de aanwezigheid van Jezus Christus gevestigd te houden. Indien ze zich niet vernieuwt, loopt de ontmoeting inderdaad gevaar alleen maar een "vrome herinnering" te worden. De vergelijking met de religieuze professie, die men in het "rode boekje" *Hij is als Hij werkt* aantreft, heeft mij getroffen: het gaat daarbij om een definitief en beslissend engagement, maar dat voortdurend moet worden hernieuwd; wat alleen maar mogelijk is als men altijd weer contact zoekt met, het oog gericht houdt op de levende ervaring die uit deze religieuze professie is gegroeid. Het gebeuren is inderdaad geen "bliksemschicht" die een ogenblik lang de hemel in lichterlaaie zet en dan uitdooft en alles weer aan de duisternis prijsgeeft. Het is integendeel een gebeuren dat een grondsteen legt, dat de geschiedenis binnentreedt, dat *geschiedenis maakt*. Het is het vertrekpunt van een nieuw volk, het definitieve volk. Dat volk is de Kerk. En mijn eigen toebehoren tot het mystieke lichaam hangt van de ontmoeting met het gebeuren af.

De categorie van de *genade* hangt samen met de categorie van de gebeurtenis-ontmoeting. De genade, dat is de onverwachte en totaal gratuïte gave van de Geest. De ontmoeting, de onverwachte ontmoeting met (of het onverwachte feit van te stoten op) het antwoord op ons wanhopig hulpgeroep, en vooral de voortdurende vernieuwing ervan, is altijd een genade. Het is niet het gevolg van onze inspanningen noch het resultaat van een of andere berekening. Laat mij toe hier de woorden van Péguy te citeren, die Luigi Giussani in het "rode boekje" (p. 33) herneemt: "De genade is nog mysterieuzer en dieper dan de schoonheid. De genade is nog willekeuriger, nog vrijer, nog oppermachtiger, nog meer volkomen onlogisch (aan gene zijde van onze logica, zonder redenen, niet te herleiden tot enige berekening): verontrustend ook, zoals alles wat gratis geschonken wordt...".

Wij moeten nu een vraag beantwoorden. Waarin bestaat het christendom zoals het door Luigi Giussani wordt voorgesteld? Het is het antwoord op een verwachting. Dit antwoord dat elke verwachting overtreft, is als zodanig niet te voorzien en het bevredigt ten volle de

meest intieme aspiraties van het mensenhart; het is een nieuw gebeuren, waaraan niets in de geschiedenis zich kan meten. Het is de menswording van Jezus Christus die een volledig antwoord geeft aan de religieuze zin van de mens. Een antwoord dat evenwel volledig gratuït en onverwacht is, dus geen quasi natuurlijk en progressief verlengstuk van de menselijke verwachting. Om het christendom te ontmoeten, zegt de auteur, zijn geen bijzondere culturele, religieuze of morele eigenschappen vereist. De voorrang van het gebeuren op de religieuze zin zelf is een van de belangrijkste innovaties in het denken van Don Giussani, zoals hijzelf in 1987 in een vraaggesprek met de theoloog Angelo Scola onderstreepte. Op de vraag of het pedagogisch aanbod van de beweging een hefboom was op de religieuze zin, antwoordde Giussani zonder aarzelen: "Het hart van ons aanbod is veeleer de boodschap van een gebeuren dat plaatsvindt en de mensen met verbazing slaat, zoals de boodschap van de engelen in Betlehem tweeduizend jaar geleden de arme herders verraste. Een gebeuren dat plaatsvindt, voorafgaand aan elke beschouwing over de religieuze en de niet-religieuze mens" (*Un avvenimento di vita, cioè una storia*, p.38).

Het voorstel van Don Giussani beoogt niet de oprichting van een grote vereniging voorzien van eigen doelstellingen, statuten en gedragsregels; evenmin de vorming van spritualiteitsgroepen naar het voorbeeld van de spiritualiteitsscholen die in de Kerk bestaan; en ook niet de uitwerking van een nieuwe theologie. Zijn voorstel is van pedagogische aard, het is een methode van geloofsopvoeding. "Men kan stellen dat de 'genialiteit' van onze beweging volledig in haar methode gelegen is" (*Tracce*, februari 1994). Let wel: het woord methode heeft hier niets te maken met regels die op een of andere manier van het geloof zouden zijn afgeleid of van een premisse tot het geloofsleven. *Methode* betekent een concrete mogelijkheid tot geloofsbeleving, een concrete manier van geloven. De methode is het geloof zelf, dat zijn oorsprong heeft in het feit van op een aanwezigheid te stoten en deze persoonlijke werkelijkheid te volgen, dit wil zeggen dit nieuwe mens-zijn dat het mogelijk maakt Jezus Christus vandaag te ontmoeten.

2 Maar al is zij geen theologie, deze methode vooronderstelt toch een juist en aangepast theologisch inzicht, dat haar onderbouwt en richting geeft. De theologie van Luigi Giussani is gegrond op het feit van de Menswording als nieuw gebeuren waarin de Zoon van God de menselijke natuur op een reële en totale wijze — afgezien van de zonde — op Zich heeft genomen. Een historisch feit dat een begin heeft gehad in de tijd en op een bepaalde plaats. Men kan hier een tegenwerping beantwoorden. Ludwig Wittgenstein, die Giussani op p.268 van *Un avvenimento di vita, cioè una storia* citeert, schrijft: "Het christendom is geen doctrine, het is geen theorie over wat de menselijke ziel is geweest en zal zijn, maar het is de beschrijving van een werkelijk gebeuren in het leven van de mens". Dit werkelijk gebeuren is het feit van de Menswording. Maar hoe kan men verklaren dat het christendom een feit is en geen doctrine? Hoe een dergelijke uitspraak aanvaarden na de publikatie van de *Catechismus van de katholieke Kerk*? Vormt dit boek van 700

bladzijden niet een volledige voorstelling van de katholieke leer?
De uitspraak van Wittgenstein en van Don Giussani is waar, ook al is zij paradoxaal. Het christendom is het feit van de Menswording; de leer komt daarna, zij is de verklaring ervan, de verheldering van het feit.
Het voorstel van Luigi Giussani nodigt ons dus uit om twee belangrijke teksten van het Nieuwe Testament te herlezen, waarin wij de fundamentele categorieën van zijn denken terugvinden. De eerste is de Proloog van het Johannesevangelie (Joh. 1,1.11-14):
"In het begin was het Woord en het Woord was bij God en het Woord was God.(...) Hij kwam in het zijne, maar de zijnen aanvaardden Hem niet. Aan allen echter die Hem wél aanvaardden, aan hen die in zijn Naam geloven, gaf Hij het vermogen om kinderen van God te worden; zij zijn niet uit bloed noch uit begeerte van het vlees of de wil van een man, maar uit God geboren. Het Woord is vlees geworden en heeft onder ons gewoond(...)".
We kunnen uit de lezing van de Proloog van Sint-Jan drie punten naar voren halen: a) het Woord is vlees geworden; b) de weerstand tegen dit feit: de zijnen aanvaardden Hem niet; c) sommigen hebben Hem echter wel aanvaard: laatstgenoemden hebben het vermogen ontvangen om kinderen van God te worden. Ziedaar het gebeuren, de radicale nieuwheid van het mensgeworden Woord en de genade die Hij gratis schenkt.
In dit verband zou ik de aandacht willen vestigen op de tussenkomst van kardinaal Ratzinger tijdens de Afrikaanse synode, 14 april j.l. Over de Menswording zei hij het volgende:
"Zij is in de eerste plaats een uniek historisch gebeuren, dat niet kan worden herhaald: Gods Zoon is eens voor altijd mens geworden, op een bepaalde plaats, op een bepaald tijdstip van de geschiedenis en Hij blijft voor altijd deze gegeven mens, Jezus van Nazaret, geboren in Betlehem, gestorven en verrezen in Jeruzalem. De Menswording impliceert derhalve een blijvende band met deze geschiedenis (...)".
De tweede tekst van het Nieuwe Testament die ik zou willen citeren, komt uit de brief van Sint-Paulus aan de Romeinen (7,15-25):
"Ik begrijp mijn eigen daden niet. Ik doe immers niet wat ik wil, maar wat ik verafschuw. Maar als ik doe wat ik eigenlijk niet wil, betekent dit dat ik met de wet instem en haar goed acht. (...) De goede wil ligt in mijn bereik, maar niet de goede daad. Ik doe niet het goede dat ik wil, maar het kwade dat ik niet wil. (...) Rampzalige mens, die ik ben! Wie zal mij redden van dit bestaan ten dode? God zij gedankt door Jezus Christus onze Heer!".
In deze paulinische tekst, waaraan ik enkele verzen van de Galatenbrief wil toevoegen (Gal. 5,16-18), wordt de situatie van de mens beschreven die slaaf is van de zonde, die roept: "Wie zal mij redden?", en het antwoord verneemt: "God, door Jezus Christus onze Heer!". In de geschriften van Don Giussani wordt een van de fundamentele leerstellingen van de kerkelijke traditie sterk beklemtoond: los van Christus die door zijn genade werkzaam is, kan de gevallen mens zijn mens-zijn op het louter menselijke vlak niet ten volle verwezenlijken. Het is door de tussenkomt van Christus, door zijn verlossende genade dat de mens waarlijk mens wordt, bekwaam om zich als mens te gedragen, een authentiek menselijk leven te leiden dat beantwoordt aan alle eisen van de morele wet.

3

Laat mij nu toe de actualiteit van het denken en het voorstel van Don Luigi Giussani te belichten. Alles wat wij tot nog toe hebben gezegd, dwingt ons ertoe, niet alleen de juistheid, maar ook de actualiteit van zijn inzicht te erkennen. Het is opmerkelijk dat men in de nieuwe *Catechismus van de katholieke Kerk* en in het eerste hoofdstuk van de encycliek van Johannes Paulus II, *Veritatis splendor*, dezelfde bekommering vindt als in de teksten van Giussani. Om aan te tonen hoezeer de genade actueel is en centraal, citeer ik de bijdrage van Mgr. Jean Honoré in de *Osservatore Romano* van 27 januari 1993. De aartsbisschop van Tours beschrijft daarin hoe de nieuwe Catechismus tot stand is gekomen en noteert daarbij:
"Door niet het nodige belang te hechten aan de voorkomende werking van de genade van de Heer en aan de innerlijke aanwezigheid van de Geest, liep de Catechismus het gevaar aan een van de gegevens — het meest

fundamentele — van het zedelijk handelen volgens het evangelie voorbij te gaan. Door alles in het werk te stellen om de valstrik van de casuïstiek te vermijden, riskeerde men in de valstrik van het moralisme terecht te komen. In het beste geval behield ons ontwerp een pelagiaanse toon die dringend gecorrigeerd moest worden.
Eerlijkheidshalve moet gezegd worden dat de eerste redacteurs enig voorgevoel van deze leemte hadden. Zij vroegen zich af welk gedeelte van de Catechismus het best in aanmerking kwam voor de leer over de gerechtvaardigde mens. Sommigen dachten aan het einde van het hoofdstuk uit het eerste deel waarin gehandeld werd over de verlossing door Jezus Christus. Maar de voorkeur ging naar het deel over de moraal. Terecht. Want juist door de uiteenzetting over de genade en de rechtvaardiging (art. 2 van hoofdstuk III) bereikt de leerstellige synthese van heel dit eerste gedeelte, dat de christelijke roeping als een leven in de Geest beschouwt, een volmaakt evenwicht".
Eeuwenlang werd de genade in de theologie in het dogmatisch gedeelte behandeld en niet in het deel over de moraal. Deze toenadering tussen genade en moraal is dus uiterst belangrijk en verbindt ons met de middeleeuwse traditie.
En dan is er nog de leer van de Heilige Vader in het eerste hoofdstuk van *Veritatis splendor*. Dit hoofdstuk handelt over de nieuwe wet, over de verhouding tot de decaloog en de noodzaak van de genade: de mens kan Jezus Christus niet navolgen noch zijn liefde beleven uit eigen kracht. Maar de genade maakt hem daartoe bekwaam. De leer van het evangelie kan dus niet uitgedrukt worden in termen van voorschriften alleen; zij omvat ook de noodzakelijke tussenkomst van de gave Gods onder de vorm van de genade van de heilige Geest, die juist de nieuwe wet definieert. Dit eerste hoofdstuk van de encycliek begint met het verhaal van de rijke jongeman uit het evangelie. Het gaat niet om een simpele inleiding voorafgaand aan de kritiek op bepaalde theologische interpretaties die in de volgende hoofdstukken beschreven worden. Het eerste hoofdstuk van *Veritatis splendor* bevat een grondige bezinning op de fundamenten van de christelijke moraal. De voorrang die verleend wordt aan de nieuwe wet, aan de genade — door de moraalleer van de voorbije eeuwen al te zeer verwaarloosd — is meer vernieuwend dan het op het eerste gezicht lijkt. Ziehier wat de paus in paragraaf 24 van zijn encycliek schrijft:

"Sint-Thomas heeft kunnen schrijven dat de nieuwe Wet de genade van de Geest is die het geloof in Christus schenkt, een uitspraak die de kern van de morele boodschap van Jezus en van de prediking der apostelen samenvat en de grote traditie van de oosterse en westerse Vaders — in het bijzonder die van Sint-Augustinus — in een machtige synthese herneemt. De uiterlijke geboden, waarover het evangelie ook spreekt, maken de mens ontvankelijk voor die genade of ontvouwen haar vruchten in het leven. In werkelijkheid beperkt de nieuwe Wet zich er niet toe te zeggen wat men doen moet, maar zij verleent ook de kracht om de 'waarheid te doen' (Joh. 3,21)".
Ik heb twee voorbeelden aangehaald om aan te tonen hoe actueel de intuïtie van Don Giussani is en hoe zij zich volledig invoegt in de traditie en de documenten van het leergezag. Het voorstel dat men in zijn geschriften tegenkomt, en dat op één lijn staan met het

bovengenoemde hoofdstuk uit de encycliek, is een uitnodiging om aan het gebed, de liturgie en de sacramenten de plaats te geven die hun in het morele leven toekomt. Ik kan niet nader ingaan op deze aspecten, maar ik weet welke plaats het gebed in het leven van de beweging *Comunione e Liberazione* inneemt, het gebed dat altijd begrepen wordt als een vragen, een smeken om de Anwezigheid van Jezus Christus; welke plaats ook aan de liturgie en de sacramenten toekomt, in het bijzonder aan het boetesacrament dat de zondige mens de mogelijkheid geeft om altijd opnieuw te beginnen. Om niet te zondigen volstaat het niet de Tien Geboden te kennen. De juiste houding die ons wordt gewezen, is de houding van de bedelaar, van degene die de genade die hij nodig heeft om te leven voortdurend afsmeekt. Deze houding wordt ons speciaal voorgehouden in de liturgische teksten voor de veertigdagentijd, bij voorbeeld in de oratie van de vrijdag in de vierde week: "God, Gij komt onze zwakheid te hulp door de kracht van uw sacramenten. Geef dat wij de vruchten van de verlossing met vreugde ontvangen, en laat dit zichtbaar worden in ons leven". Ik zou in dit verband een aspect van het denken van Luigi Giussani willen naar voren halen dat mij getroffen heeft, met name wat hij zegt over de heiligen. In de eerste plaats zijn uitnodiging om naar de heiligen te kijken, elke dag in hun levensgeschiedenis binnen te treden. En vooral de manier waarop hij de heiligheid beschrijft, zoals in zijn inleiding op het werk van Cyril Martindale over de heiligen. De heilige is geen "Übermensch", zijn ideaal is niet een "geslaagd" leven. "Onze vrijheid ligt niet zozeer in wat wij tot stand brengen, want dat hangt van God af; zij ligt veeleer in de waarachtigheid waarmee wij Jezus Christus afsmeken. (...) Het echte probleem van de christelijke heiligheid ligt niet in de keuze van een houding die in de wereld moet worden aangenomen, maar in de erkenning van *iets* dat gebeurd is en zich aan ons gegeven heeft, en dag na dag onze houding, ons gelaat verandert. Onze waarde ligt in de objectieve werkelijkheid van dit gebeuren waaraan wij ons toevertrouwen en waardoor wij ons laten doordringen. Niet het feit dat wij steunen op onszelf is de hoeksteen, maar dat wij iets anders aanhangen dat "het vlees heeft aangenomen". "Doe dit tot mijn gedachtenis". De authentieke christelijke houding is de deemoed, het tegenovergestelde van het ideaal van de atleet die zichzelf overtreft, zoals het door de vrome, maar verwaande monnik Pelagius (vijfde eeuw) wordt voorgesteld en in Augustinus een verwoede tegenstander heeft gevonden. Het gevaar van een pelagiaanse denkwijze in onze tijd, is indringend beschreven door Ch. Baumgartner, *La grâce du Christ* (Doornik 1963, p. 76): *"In deze theorie verdwijnt een belangrijk aspect van de paulinische leer: het leven in Christus en in de Geest. De godsdienst wordt herleid tot een morele en juridische relatie tussen de mens en God, die erin bestaat de goddelijke geboden na te leven, steunend op het voorbeeld van Christus en de beloften van een eeuwige beloning. Bovendien is er in de religie van Pelagius geen plaats meer voor de christelijke deemoed en het bewustzijn van de menselijke kwetsbaarheid. Het gebed wordt een daad van aanbidding, van dankbaarheid jegens de Schepper, een overweging van de Schrift met de bedoeling onze plichten te leren kennen. Het is geen smeekgebed, geen bede om hulp. Die hulp is overbodig, wij vinden die in onszelf. Pelagius heeft nooit het 'da quod iubes' (geef wat Gij beveelt) van Sint-Augustinus kunnen vatten".*

4 Don Luigi Giussani heeft niet de pretentie in zijn boeken alles te hebben gezegd of de enige te zijn die gezegd heeft wat wij daarin vinden. Maar hij slaagt erin onze aandacht op een overtuigende wijze te vestigen op het wezenlijke. Hij daagt ons uit. "Ieder van ons werd gekozen dank zij een gratuïte ontmoeting opdat hijzelf ontmoeting zou worden voor anderen", lezen we op p. 42 van het "rode boekje". "Het is dus voor een zending dat we gekozen werden (...). Wat ons geschonken werd en ons voortdurend opnieuw wordt geschonken, is 'voor' de wereld; het is ons geschonken opdat het in ons weerspiegeld wordt en zich aan anderen meedeelt, niet volgens onze berekeningen, maar overeenkomstig de wil van God". Het gebeuren is als het werkzaam is, zoals de titel van het "rode boekje" zegt. Wij danken Don Giussani voor zijn inzichten en voor wat zij hebben voortgebracht. ■

WENS VOOR HET WERK VAN DE SCHOOL VAN DE GEMEENSCHAP

door DON LUIGI GIUSSANI

Mijn groet is dat jullie arbeid een werkelijk voordeel en profijt voor jullie leven oplevert.

De School van de Gemeenschap is boven alles een arbeid: het is een werk dat opbouwt, het is een menselijk fenomeen dat door de geschapen werkelijkheid vorm te geven, de werkelijkheid die ons omgeeft, iets organisch en vertrouwds, iets nuttigs, iets menselijks laat ontstaan. Daarom wens ik jullie toe, dat de arbeid die jullie moeten doen in de SG werkelijk nuttig is. En het zàl nuttig zijn, dat verzeker ik jullie, als jullie het serieus doen. Serieus eraan werken wil zeggen: een methode volgen en de methode is het volgen van een persoon, die groter is en die al een stukje van de weg heeft afgelegd en de weg aflegt rekening houdend met meer factoren dan jullie kunnen, jullie die nog klein zijn in het leven, hoe dan ook.

Thans heb ik me de vraag gesteld: waarom is er SG, waarom hebben wij jaren geleden de SG in het leven geroepen? Het leven heeft een doel, en het feit dat er zovele urgente problemen zijn in onze dagen is eigenlijk de bevestiging van het feit dat het leven een doel heeft. Als het geen doel zou hebben, zouden er geen problemen zijn. Toen wij de SG instelden wilden we in feite dit: dat er geen enkel probleem is, dat zich in ons leven doet gevoelen, dat niet een antwoord vindt, een adequaat antwoord (het adequate antwoord op een probleem zijn de redenen die dat probleem constitueren). Dit geeft aan het leven nieuwsgierigheid en smaak. Het oplossen van een probleem van het leven, eigen aan het leven, schenkt nieuwsgierigheid en smaak. Maar dat was de ontdekking van de eerste godsdienstlessen die ik op school gegeven heb, toen ik heb moeten opmerken dat het geloof meer redenen heeft dan die door de menselijke intelligentie als zodanig kunnen worden ontdekt. Het geloof is meer in staat om een antwoord te geven op de menselijke problemen dan de rede — opgevat als vermogen — zelf.

We houden van dit geloof, omdat het zich aan ons heeft getoond met een grootsheid die fascinerender is dan de grootsheid van onze eigen menselijk denken en ontvankelijker dan ooit een edelmoedig mensenhart zou kunnen zijn.

Mijn wens is derhalve dat jullie deze ervaring mogen opdoen: nl. hoe men elk probleem met redenen kan aangaan die oplossingen presenteren en aanwijzen, maar alleen het geloof kan die redenen en al die aanwijzingen een totale betekenis geven en corrigeren.

Het is zoals wanneer men opstaat in de ochtend, nog net voor de ochtendschemer, en nog niets duidelijk ziet, behalve de laatste sterren; men ziet slechts de omtrekken van de dingen, de huizen, de bomen, de heuvels. Op een zeker moment doet zich een verschijnsel voor, dat normaal schijnt en toch vreemd is, het komt niet van de ochtendschemer, veeleer begrijpt men later dat de schemer juist daar vandaan komt. Het is het verschijnsel van de opkomende zon. En dan worden de huizen, bomen en de heuvels naar hun ware natuur bepaald, naar hun ware vorm en alles bestaat binnen een rust waarin de mens zeker is en zeker begint te handelen.

Ik wens jullie toe, dat de SG voor jullie deze zon is, die oprijst uit de verwarring van de ochtendschemer van de natuurlijke intuities en natuurlijke intelligentie. Intuities die slechts door een hardnekkig voluntarisme worden opgewekt (tot aan een systeem toe), d.w.z. door een laatste dove niet-intelligentie, door een laatste doof onvermogen om een antwoord te geven. Het geloof is het vermogen om op alle problemen, die zich in ons dagelijks leven voordoen, te antwoorden. En alles voert naar het grote antwoord dat noodzakelijk is om het doel waarvoor men leeft te bepalen, de reden waarvoor men leeft, de reden van het probleem als zodanig, dat het leven zelf is. Beste wensen dus voor een goede arbeid. ■

OPMERKINGEN BIJ HET OPVOEDKUNDIG WERK IN DE SCHOOL

De inhoud van de eerste strijd om de vrijheid van opvoeding bestaat onsinziens hierin: een relatie, die echt opvoedt, ontstaat en leeft daar, waar leraren zich vormen en een leven leiden dat vervolgens tot uitdrukking komt in bepaalde handelswijze.

De kwestie lijkt heel eenvoudig, maar in de praktijk is een serieuze weg en een persoonlijke arbeid vereist. De opvoeding is nooit het meedelen van lessen en voordrachten, ze is nooit de theoretische uitwerking van waarden, maar ze hangt af van de ervaring die men opdoet. De leraar is niet degene die de juiste dingen zegt, maar degene die de jongere begeleidt in het werk, die hem wiskunde leert en alles wat hij hem moet onderwijzen, en die hierin een getuigenis geeft van een manier om in de werkelijkheid te staan; en dit vindt zijn steunpunt in de bevestiging dat de mens van iets groters dan hemzelf afhangt. De school die wij katholieken willen is niet bovenal een school waar men spreekt over geluk of waar men, naast andere, ook zogenaamde 'religieuze' ervaringen laat opdoen. Niet dat men dit moet nalaten, maar het zijn niet deze dingen die de school kwalificeren. In algemene termen is de school die wij wensen niet een school waar eenonderwijsgevende zijn eigen 'denkbeelden' kan overbrengen, maar de school waar voorwaarden aanwezig zijn die ervaringen, die iemand laten groeien, mogelijk maken; dus waar onderwijsgevenden verbonden zijn met een werkelijkheid die groter is dan zijzelf en die verder dan de muren van de scholen gaat, die deel uit maken van een volk, dat als inhoud van haar weg het bewustzijn van het toebehoren heeft. Kortom, het werkelijke probleem is niet de katholieke school, maar de school.

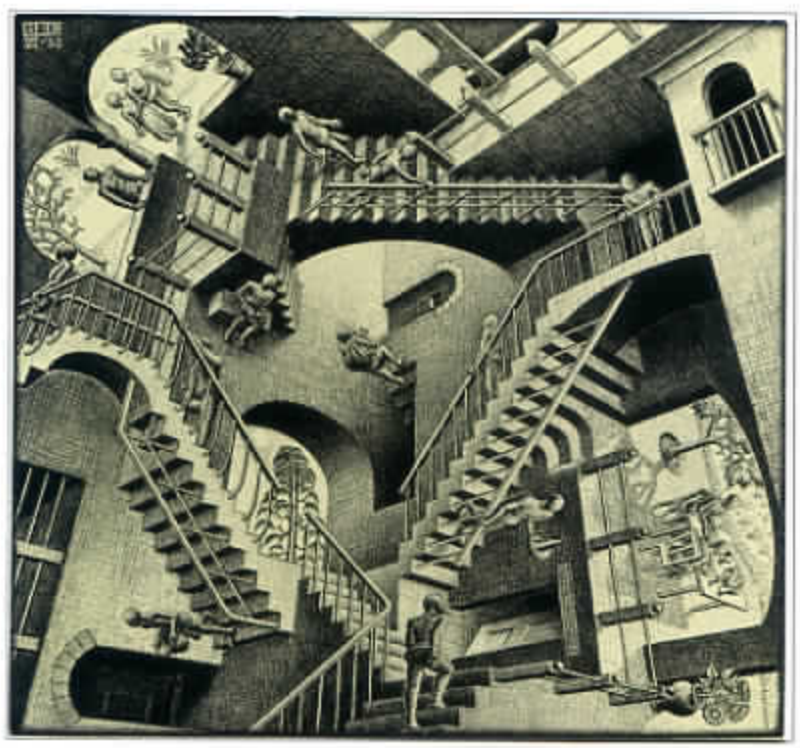
Het gezicht van de school wordt gekentekend door een vreemde schizofrenie, waar de theorie (dat wat men zegt in woorden en formules) de ene kant uitgaat en het verlangen precies de ander kant. Hoe kunnen we een uitweg uit deze situatie vinden? Er is maar één manier: nl. dat iemand in de school aan het werk gaat door mogelijkheden te creëeren om te laten ondervinden dat leraar zijn en leerling zijn niet alleen een verlangen is, maar ook een ervaring die men werkelijk op kan doen.

Dit is (normaliter) een 'knaller', omdat dezelfde behoefte die men in de jongeren ziet ook onder de leraren wordt gevoeld. Maar hoe kunnen we een instemming laten ontstaan of tenminste een mogelijkheid het te beproeven, opdat wat wij tot nog toe gezegd hebben niet a priori verworpen wordt? Waar komt de energie vandaan? (In feite is het niet altijd gemakkelijk en plezierig om met een oordeel op de dingen af te gaan). Waar komt de intelligentie vandaan om zich in de realiteit van de jongeren te begeven met de kracht van een oordeel en een opvoeding? Het antwoord is eenvoudig: een opvoeder moet dit probleem al op zichzelf hebben toegepast en ervaren hebben, d.w.z. dat ook hij iemand als zijn 'meester', zijn 'leraar' heeft, een bron dus van oordelen en opvoeding. Het gaat er niet zozeer om op een plaats te leven waar antwoord gegeven wordt op alle vragen, maar op een plaats te leven, waar, ook al ondervindt men moeilijkheden en tegenspraak, men ook de ervaring kan opdoen dat het volgen van een ander, ook al kan hij niet altijd een afzonderlijk probleem oplossen, iemand steeds vrijer en intelligenter in het leven doet staan. Alleen vanuit deze dynamiek ontstaat de mogelijkheid van een opvoeding.

Zonder autoriteit kan er geen sprake zijn van een voorstel. De traditie kan geen voorstel worden voor het individu, als er niet een dergelijk instrument is, een dergelijke natuurlijke plaats. Zonder autoriteit is er geen voorstel en zonder voorstel is er geen confrontatie. Het gevolg is dat de mensen opgroeien aan het lijntje van de macht, die hen gemakkelijk manipuleren kan. Daarom haat heel de cultuur van een echt despotisch tijdperk als het onze het concept van de autoriteit en zet iedereen aan het te haten. En zo vinden we een diepe haat tegen het concept van de vader. Zonder autoriteit kan er geen voorstel bestaan en ook geen confrontatie, maar alleen maar een ongeordend instinctief reageren, een reactiviteit waarin de macht vrij spel heeft.

Dit is een burgeroorlog: als deze opvoedkundige mogelijkheid niet bestaat, als dus de mogelijkheid dat jongeren kunnen groeien en tegenstrijdigheden en verantwoordelijkheden kunnen aannemen, niet bestaat, dan brokkelt de samenleving af.

Wie heeft er belang bij dat de jongere alleen is en eenzaam tegenover het leven? Wie heeft er belang bij dat de school een collectief van personen is die geen gezicht hebben? Een macht heeft er belang bij, een macht die de samenleving aan zich wil gelijkschakelen en een project van uniformisering en gelijkschakeling voor ogen heeft; een macht die geen rekening wil houden met personen, die een geschiedenis, een ideaal, een verlangen voor de toekomst hebben; een macht die zich eraan stoort dat er werken en handelswijzen groeien in het hart van hun gemeenschappelijke weg. Een macht, die geen rekening wil houden met de samenleving, heeft hier belang bij. Maar of dit project van de macht nu bewust of onbewust (of het m.a.w. vrucht is van een zich buigen voor de heersende mentaliteit of een doordacht opgezet project), -dat is niet het eerste probleem. Het eerste probleem is dat waar de school niet bouwt op reële subjecten die een ervaring van toebehoren leven en die in staat zijn een jongere binnen te leiden in een ervaring, die hen laat groeien, het resultaat alleen maar deze afbrokkeling kan zijn. ■

HO UN AMICO

Ho un amico
Claudio Chieffo

Ho un amico, grande, grande;
di più giusti non ce n'è:
mi ha donato tutto il mondo,
è più forte anche di un re.

Se io tremo Lui è sicuro
e non ha paura mai;
è l'amico più sincero, sai,
e ti segue ovunque vai.

Ho un amico...

Però talvolta lo sfuggo
e voglio fare da me,
ma crolla presto il mio mondo
perché Lui è più forte di me.

Ho un amico...

Una volta io credevo
di potere amare da me;
non pensavo e non sapevo
che non può nemmeno un re.

Ho un amico...

Però talvolta lo sfuggo
e voglio fare da me,
ma crolla presto il mio mondo
perché Lui è più forte di me.

Ho un amico...

Ik heb een vriend
Nederlandse vertaling

Ik heb een grote, grote, vriend;
een rechtvaardigere bestaat er niet:
Hij heeft mij de hele wereld gegeven
en is zelfs sterker dan een koning.

Als ik beef, dan is Hij zeker
en Hij is nooit bang;
Hij is de meest oprechte vriend, weet je,
en Hij volgt je waar je ook gaat.

Ik heb een grote, grote vriend...

Maar soms ontvlucht ik hem
en wil het zelf doen,
maar dan stort snel mijn wereld in
want Hij is sterker dan ik.

Ik heb een grote, grote vriend...

Eens geloofde ik
dat ik zelf kon beminnen;
ik dacht niet na en ik wist niet
dat zelfs een koning dat niet kan.

Ik heb een grote, grote vriend...

Maar soms ontvlucht ik hem
en wil het zelf doen,
maar dan stort snel mijn wereld in
want Hij is sterker dan ik.

Ik heb een grote, grote vriend...

man mano che maturiamo, siamo a noi stessi spettacolo e, Dio lo voglia, anche agli altri. Spettacolo, cioè, di limite e di travaglio, e perciò di umiliazione, e nello stesso tempo di ricchezza inesauribile nella grazia che ci viene donata e rinnovata ogni mattino. Da qui viene quella bella danza ingenua che ci caratterizza, per la quale ogni giorno della nostra vita è concepito come un'offerta a Dio, perché la Chiesa entri attraverso i nostri corpi e le nostre anime, attraverso la materialità della nostra esistenza.

Don Giussani

1954-1994: COMUNIONE E LIBERAZIONE